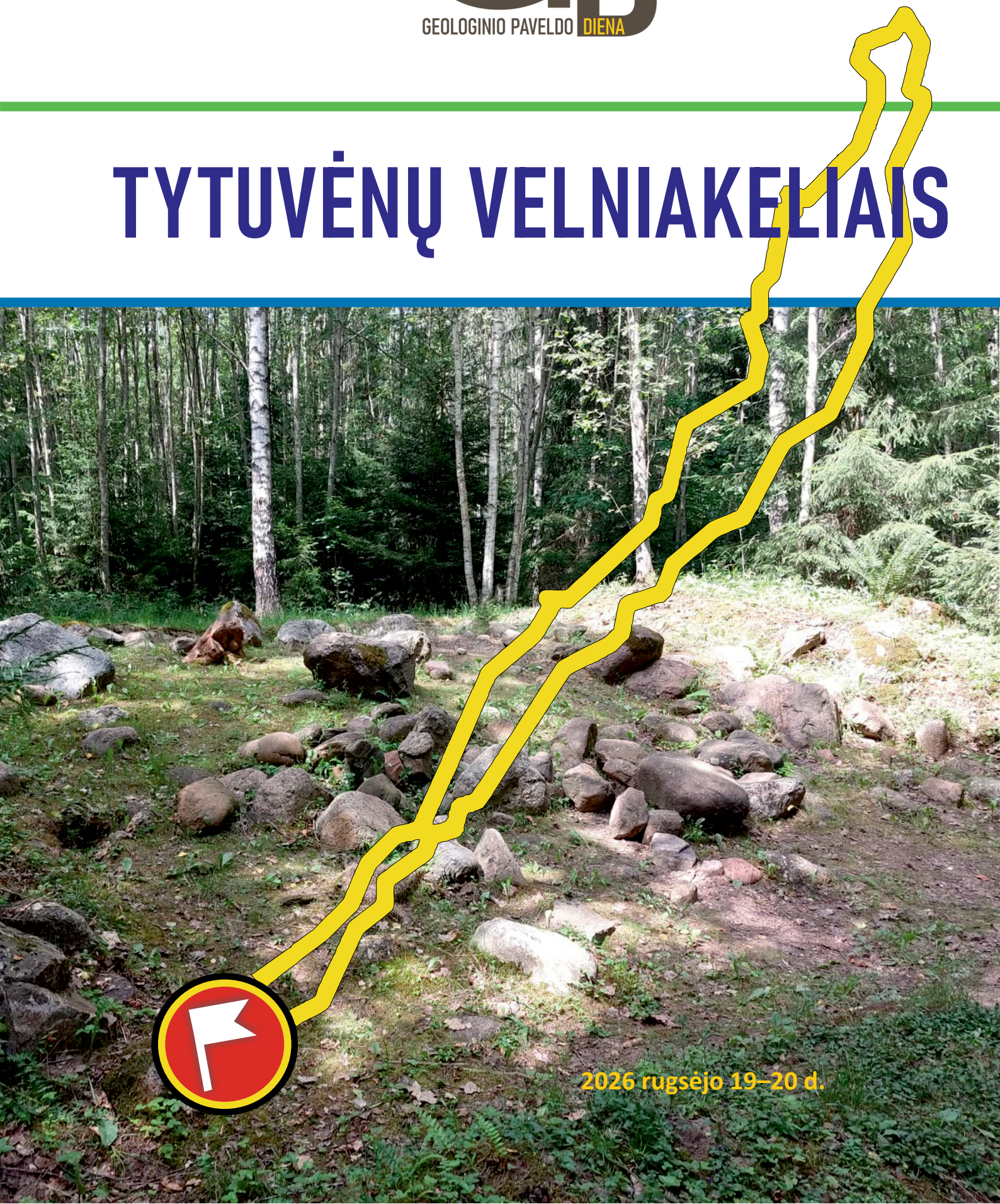
GEOLOGINIO PAVELDO DIENA

2026
2011

TYTUVĖNŲ VELNIAKELIAIS

2026 rugsėjo 19–20 d.

TYTUVĖNŲ VELNIAKELIAIS

Išvykstamasis seminaras

2026 m. rugsėjo 19–20 d.

TYTUVĖNŲ VELNIAKELIAIS: 2026 m. rugsėjo 19–20 d.: Išvykos temų ir objektų aprašas / Račkauskas V., Satkūnas J., Mikulėnas V., Satkūnienė I.; – Vilnius: Lietuvos geologų sąjunga, Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Gamtos tyrimų centras, 2026. – 18[2] p.

ORGANIZATORIAI:

Lietuvos geologų sąjunga

Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Gamtos tyrimų centras

SEMINARO VADOVAI:

Vytautas Račkauskas, *Lietuvos geologų sąjunga*

Jonas Satkūnas, *Lietuvos geologų sąjunga, VMTI GTC*

Vidas Mikulėnas, *Lietuvos geologų sąjunga*

SVARBI INFORMACIJA

Ekspedicijos komendantas ats. leitenantas, dr. (geologija) Vytautas Račkauskas

Kelionės logistika Vidas Mikulėnas, Ingrida Bagdanavičiūtė, Laura Gedminienė

Geologinius objektus pristatys ir aptars visi ekspedicijos dalyviai

Paramą suteikė Lietuvos mokslų taryba, paraiškos Nr. MT S-ACO-26-13

LMT
Lietuvos mokslo taryba

Maketavo I. Satkūnienė

© *Lietuvos geologų sąjunga, 2026*

TURINYS

PROGRAMA 2

MARŠRUTAS 3

XVI NACIONALINĖ GEOLOGINIO PAVELDO DIENA 4

ARIOGALOS ŠALTINIS 5

AKMENĖS AKMUO 5

AKMENYS SU PĖDOMIS ŠILUVOJE 6

ŠILUVOS TYRELIS 7

KUDINŲ PILIAKALNIS (ŠIAULĖS KALNAS), APŽVALGOS BOKŠTAS 7

KOKMANIŠKĖS KALNO APŽVALGOS BOKŠTAS 8

BRIDVAIŠIO ŠALTINIS 9

TYTUVĖNŲ BAŽNYČIOS IR VIENUOLYNO KOMPLEKSAS 10

TYTUVĖNŲ AKMENŲ RŪŽOS (VELNIAKELIAI) 11

NUOŠLIAUŽOS KELYJE TYTUVĖNAI–KELMĖ 14

PAGRYŽUVIO PILIAKALNIS 15

KUBILIŲ PILIAKALNIS 15

FONTANUOJANTIS POŽEMINIO VANDENS GRĘŽINYS PRIE GRYŽUVOS UPĖS ŽIOČIŲ 15

KELMĖS DVARAS 16

KRIAUČIAUS AKMUO 16

JOHAMPOLIO DIDYSIS AKMUO 17

V. PUTVINSKIS-PŪTVIS – LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS ĮKŪRĖJAS 17

UŽRAŠAMS 18

PROGRAMA

Šeštadienis 19 d. (iš Ariogalos į Sedulą)

1. automobilių aikštelė S. Konarskio g. 35, prie Lietuvos geologijos tarnybos
2. Ariogalos šaltinis
3. Raseinių Žemaitis
4. Šiluvos Piligrimų Centras
5. Akmenės akmuo su koplytėlė
6. Tytuvėnų durpės, UAB
7. Tytuvėnų apžvalgos bokštas
8. Sedula (nakvynė)

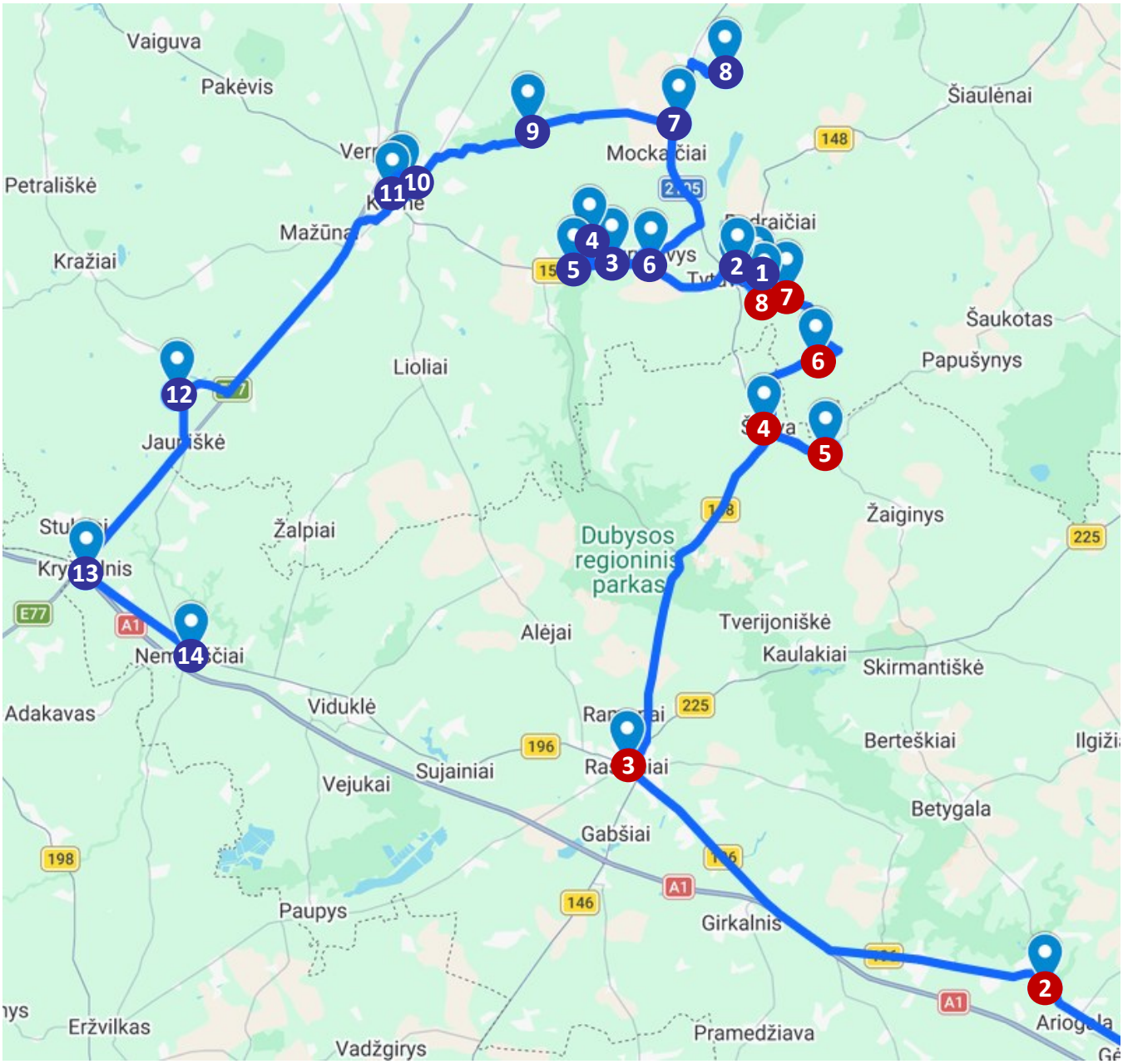
Sekmadienis 20 d. (Bridvaišio šaltinis–Kelmė–Nemakščiai)

1. Bridvaišio šaltinis
2. Tytuvėnų regioninio parko lankytojų centras
3. Nuošliaužos prie Gryžuvos
4. Kubilių piliakalnis ir fontanuojantis gręžinys prie Gryžuvos žiočių
5. Maironių Šv. šaltinis
6. Pagryžuvio piliakalnis (non STOP)
7. Johampolio didysis akmuo
8. Akmenų rūžos pažintinis takas
9. Burbaičių piliakalnis
10. Kelmės dvaras ir Kelmės krašto muziejus
11. Vlado Putvinskio-Pūtvio – Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo – paminklas ir kapas
12. Kriaučiaus akmuo
13. Memorialas Lietuvos partizanams
14. Nemakščių Lurdas

Kubilių piliakalnis (I. Satkūnienės nuotr.)

MARŠRUTAS

Maršruto nuoroda:
https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1wVprbiANStxUnmAidMOTyv1NxnYpbmA&ll=55.48400693392031%2C23.054042232044054&z=10

XVI NACIONALINĖ GEOLOGINIO PAVELDO DIENA

Šioje ekspedicijoje pamatysime ko dar nematėme per visas praėjusias geologinio paveldo dienas – tai akmenų rūžos. Tokių gamtos reiškinių niekur daugiau nėra – tik Tytuvėnų krašte.

Įdomu tai, kad jos velniakaliais vadinosi, o dabar išmaniai įdarbintos lankymui ir akmenų pažinimui.

Bene pirmą kartą lankysimės eksploatuojamame durpyne, kur atsiveria podurpinis ežero dugnas.

Papildysime savo asmeninius užrašus akmenų, šaltinių ir piliakalnių vaizdais. Bus daug sakralinės architektūros. Nakvosime ir diskutuosime Seduloje prie Bridvaišio ežero.

Geros kelionės ir pažinimo džiaugsmo!

dr. Jonas Satkūnas
Lietuvos nacionalinis atstovas ProGEO organizacijoje
Lietuvos geologų sąjungos pirmininkas
Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Gamtos tyrimų centras

Geologinis paveldas – „tai gamtinių geologinių objektų mokslinė, kultūrinė, estetinė, kraštovaizdinė, ekonominė ir visuminė vertė, kuri turi būti išsaugota ateities kartoms“ – taip apibrėžta Europos Tarybos rekomendacijose (2004).

Lietuvoje gamtos paveldo objektai tai – gamtiniai kraštovaizdžio elementai, kuriems dėl jų vertingumo (išskirtinių parametrų bei savybių) teisiškai nustatytas apsaugos ir naudojimo režimas. Pagal svarbą ir unikalumą gamtos paveldo objektai skirstomi į valstybės saugomus ir savivaldybių. Patys vertingiausi valstybės saugomi objektai dar skelbiami gamtos paminklais. Geologinio paveldo objektų kadastrą veda ir geologinio paveldo objektų įsteigimu rūpinasi Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba. Pagal Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valstybės kadastro duomenis 2026 m. rugsėjo mėn. Lietuvoje buvo 272 valstybės saugomi geopaveldo objektai (157 iš jų paskelbti gamtos paminklais) ir 53 savivaldybių saugomi geopaveldo objektai.

Geotopai. Tai geologiniai, geomorfologiniai, hidrogeologiniai objektai ir jų grupės – reljefo formos, atodangos, rieduliai bei jų sankaupos, požeminio vandens versmės ir kt. svarbūs moksliniu ir pažintiniu požiūriu. Esant poreikiui ir galimybėms, geotopai gali būti skelbiami gamtos paveldo objektais. Geotopus identifikuoja, tiria ir registruoja Lietuvos geologijos tarnyba (LGT). 2026 m. rugsėjo mėn. LGT Geotopų posistemyje buvo įrašyta virš 700 objektų.

Geopaveldo dienos istorija. Lietuvos geologų sąjungos taryba 2010 metų gruodžio 9 dienos posėdyje nutarė kasmet trečiąjį rugsėjo šeštadienį organizuoti geologinio paveldo dieną Lietuvoje. Ši diena skiriama lankyti, tvarkyti ir populiarinti žmogaus globos ir dėmesio reikalingus geologijos objektus: riedulius, atodangas, ozus, keimus, rinas, didkalves ir daubas, šaltinius ir versmes. Geopaveldo dieną organizuojamos išvykos prie geopaveldo objektų, seminarai, žiniasklaidos renginiai. Geologinio paveldo dienos vyko: 2011 m. – Molėtų rajone, dalyvavo 50 asm., 2012 m. – Dzūkijos nacionaliniame parke, dalyvavo 25 asm., 2013 m. – Akmenės ir Mažeikių krašte, dalyvavo 30 asm., 2014 m. – Sartų ir Gražutės regioniniuose parkuose, dalyvavo 33 asm., 2015 m. – Švenčionių krašte, dalyvavo 47 asm., 2016 m. – Anykščių krašte, dalyvavo 60 asm., 2017 m. – Panemunėje nuo Vilkijos iki Rambyno ir palei Jūros upę iki Pagramančio piliakalnio, dalyvavo 31 asm., 2018 m. – Žemaitijoje, dalyvavo 38 asm., 2019 m. – Aukštadvario apylinkėse, dalyvavo 35 asm., 2020 m. – Sūduvoje, 23+ asm., 2021 m. – Pamario krašte, dalyvavo 38, 2022 m. Biržų–Pasvalio regione, dalyvavo 35 asm., 2023 m. – Utenos krašte – 37 dalyviai, 2024 m. – Joniškio krašte – 29 dalyviai, 2025 m. – Skersabaliai-Medininkai–Dieveniškės – 51 dalyvis.

ARIOGALOS ŠALTINIS

Ariogalos šaltinis (*Marijos ašarų šaltinis*) yra kelio Ariogala–Raseiniai kairėje pusėje. Šaltinis išsikrauna šlaite (Dubysos upės dešinysis šlaitas).

Šaltinio vanduo beskonis, bekvapis, skaidrus, gėlas. Debitas – 0,05–0,08 l/s. Vandens bendras kietumas – 6,82 mg-ekv/l, tai yra karbonatinio tipo kietumas, kuomet virinant pasišalina iškrisdamas nuosėdomis; pH – 7,33; bendroji mineralizacija – 626 mg/l; chloridų – 11 mg/l, sulfatų – 33 mg/l, hidrokarbomatų – 434 mg/l, nitritų nerasta, nitratų – 6 mg/l, natrio – 17 mg/l, kalio – 2 mg/l, kalcio – 102 mg/l, magnio – 21 mg/l, amoniako – 0,04 mg/l, bendrosios geležies – 0,2 mg/l. Vanduo kalcio, magnio hidrokarbonatinis.

Aplinka prie šaltinio sutvarkyta – iš akmenų pamūryta sienelė, joje įleistas vamzdis, kuriuo vanduo išteka ir krenta į rentinį, taip pat pamūrytą iš akmenų. Šalia šaltinio įrengta automobilių stovėjimo aikštelė. Vietiniai gyventojai vandenį naudoja gėrimui.

Ariogalos šaltinis.

AKMENĖS AKMUO

Sin. *Akmuo su koplytėle, Koplytėlės akmuo, Akmenės mitologinis akmuo*. Akmenės akmuo yra Akmenės kaime, Tytuvėnų regioniniame parke. Tai archeologijos paminklas, taip pat valstybės saugomas gamtos paveldo objektas.

Riedulys netaisyklingos formos ir nelygaus kauburiuoto paviršiaus (dalis riedulio viršaus gana plokščias), jame matosi skalumo plokštumų linijos ir šių plokštumų fragmentai. Riedulys kažkada smarkokai nuskaldytas. Nuo Sandravos upelio pusės jis turi statų šoną su apačioje esančia trikampiškos angos niša, kurios horizontalus gylis yra 0,77 m. Kitas riedulio šonas yra laiptuotas (nuskaldymo pasekmė), čia šalia guli atskeltas nemažas akmens gabalas. Paminklinio riedulio matmenys (virš žemės paviršiaus esančios dalies): aukštis – 2,43 m; ilgis – 4,6 m; plotis – 4,48 m; didžiausia horizontali apimtis – 16,14 m. Prie šio riedulio gulintis atskeltas jo gabalas turi šiuos matmenis: aukštį – 0,95 m; ilgį – 1,95 m ir plotį – 1,1 m. Riedulį sudaranti uoliena – amfibolinis biotitinis plagiogranitogneisas (šešėliškas migmatitas), rusvai ir juosvai pilkas (margas), vidutingrūdis ir smulkiagrūdis. Tiriant šlifą nustatyti šie mineralai: plagioklazas (40%), kvarcas (25–30%), biotitas.

Žmonių pasakojimu, Didysis Akmenės akmuo turi stebuklingų galių. Kalbama, jog senais laikais čia kūrendavo šventąją ugnį.

Šnekama, kad po akmeniu paslėpti dideli lobiai, kurių beieškodami žmonės ir nuskėlė didelę dalį riedulio. Tikėta, jog šalia tekančio Sandravos upelio vanduo turįs stebuklingų galių, gydantis ligas. Tikėdami stebuklinga jo galia, žmonės keliais eidavo aplink akmenį, glausdavo skaudamas vietas, prašydavo sveikatos, užtarimo ir paguodos.

1808 m. dvarininkės Kontrimienės rūpesčiu aukščiausioje akmens vietoje buvo įrengta, vėliau kelis kartus atnaujinta, medinė koplytėlė su Šv. Elžbietos statula, vėliau – kitų šventųjų statulėlėmis. Iš koplytėlėje suaukotų pinigų buvo išlaikoma prieglauda. iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio Akmenės akmuo buvo gausiai lankomas, prie koplytėlės meldžiamasi, daromi apžadai, aukojama pinigų.

Akmenės akmuo

AKMENYS SU PĖDOMIS ŠILUVOJE

Akmenys su pėdomis koplyčioje

Šiluva, dar vadinama Lietuvos Lurdu, – viena iš penkių vietų Europoje, kur Marijos pasirodymas yra oficialiai pripažįstamas Bažnyčios, čia įvyko vienas pirmųjų Švenčiausios Mergelės Marijos apsireiškimų Europoje. Apsireiškimo koplyčia – įspūdingiausias Šiluvos statinys, panašus į baltą obeliską. Ją projektavo architektas Antanas Vivulskis, sukūręs ir Vilniaus Trijų Kryžių monumentą. 44 m aukščio bokštas įspūdingai atsiveria prieš akis piligrimams, artėjantiems į Šiluvą pagrindiniu keliu. Koplyčios pamatai pakloti 1912 m., minint 300-ąsias Marijos apsireiškimo Šiluvos apylinkėse metines. Pamatus pašventino prelatas Maironis. Statyba baigta ir koplyčia pašventinta 1924-aisiais. Koplyčios viduje, greta altoriaus – akmuo, ant kurio apsireiškė Mergelė Marija. 1993 metais čia lankėsi Popiežius Jonas Paulius II.

Šiluvoje yra ne tik garsioji koplyčia, bet ir raudonplytė bazilika su stebuklingu paveikslu.

Šiandieninė Šiluvos bažnyčia – Švč. M. Marijos gimimo bazilika – yra ketvirtoji iš eilės, statyta 1760–1775 m. Mažosios bazilikos garbės titulą Šiluvos bažnyčiai 1976 m. suteikė popiežius Paulius VI. Tai veikiausiai paskutinis Lietuvoje toks vientisas vėlyvojo baroko sakralinės architektūros paminklas, kuriame išsaugotas daugiau nei per du šimtmečius beveik nepakeistas vidaus dekoras, kurį 24 metus kūrė Italijoje mokęsis skulptorius Mykolas Podhaiskis.

ŠILUVOS TYRELIS

Šiluvos týrelis – pelkė, priklauso Tytuvėnų regioniniam parkui. Plotas 275 hektarai. Durpių sluoksnio storis 3 metrai. Šiluvos tyrelis susidaręs tarpgūbriniame duburyje. Didesniąją dalį užima aukštapelkė, pakraščiai žemapelkiniai. Šiluvos tyrelis – Europos Sąjungos Buveinių apsaugai svarbi teritorija (BAST); saugomas pelkinių miškų fragmentas (plotas 253,58 hektaro).

Eksploatuojamas durpynas, kur galima pamatyti atsivėrusias mineralinio grunto salas, bei likusią neeksploatuotą centrinę durpyno dalį, kur plyti aukštapelkė su distrofiniais ežerokšniais.

Durpynas su mineralinio grunto salomis.

KUDINŲ PILIAKALNIS (ŠIAULĖS KALNAS), APŽVALGOS BOKŠTAS

Tarp kalvų, pelkėtų vietovių, 3 km į pietus nuo Šiaulėnų dunkso Šiaulės kalno, arba kitaip vadinamas Kudinų, piliakalnis. Jis gana didelis: viršus apie 38 m ilgio ir 20 m pločio. Aikštelės centre stovi kryžius. Piliakalnio centre ir pietiniame jo gale yra du nedideli paaukštinimai. Šlaitai sunkiai įveikiami, statūs (vietomis net 70° ar 80° statumo), apie 18 m aukščio, apaugę pušaitėmis. Vandens išplautose vietose matyti anglių, degėsių. Aplinkui – lomos.

Aplink yra ir daugiau kalnelių, pelkių. Nuo papėdės iš šaltinio šiaurėje išteka mažas upeliukas.

Kudinų piliakalnis arba Šiaulės kalnas, skaitmeninė rekonstrukcija.

Piliakalnio vakarinėje papėdėje, kuri yra lygoka ir kiek aukštesnė negu kitos, yra senovinės gyvenvietės liekanų.

Žmonės pasakoja, kad šioje vietoje esąs smėliu užneštas miestas, bažnyčia ir varpinė. Esą po didžiuoju kalnu palaidota bažnyčia, o po mažuoju – varpinė, o miestas esąs buvęs prie tų kalnų – bažnyčios ir varpinės. Taip jie ir vadinami: Bažnyčios kalnu ir Varpinės kalnu. Šiek tiek atokiau – Kartuvių kalnas.

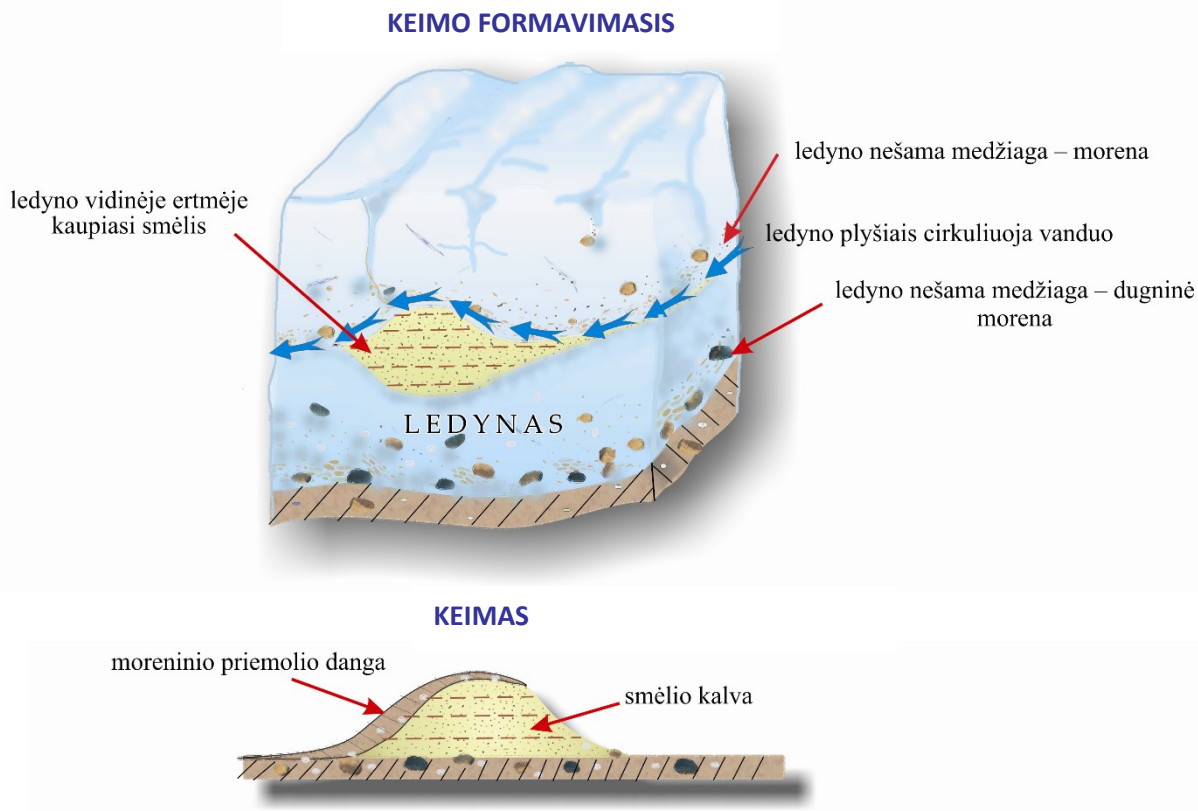
Piliakalnis apipintas istorijomis. Pasak žmonių pasakojimų, čia stovėjusi stipri, toli žinoma pilis. Pilis turėjo ir savo miestą, kurį pasak legendos, pakilęs vėjas užpustė smėliu. Mieste buvusi varpinė, bažnyčia, kurios varpus gaudžiant galima išgirsti priglaudus ausį prie Didžiojo (Šiaulės, Kudinų) kalno. Sakoma, kad kažkur netoliese įvykęs ir garsusis Saulės mūšis, nes legenda byloja, kad prasivėrusi žemė prarijo netikėlių kariuomenę.

Nuo apžvalgos bokšto matyti Tyrelio durpynai, Rėkyva, Šiaulių namų viršūnės ar tolėliau viena iš Saulės mūšio hipotetinių vietų – Ilguočių kaimas prie Radviliškio (T. Baranausko ir G. Zabielos versija). Eiliuotoji Livonijos kronika pasakoja apie vieną didžiausių žemaičių ir kalavijuočių kryžiaus karų mūšį – tai 1236 m. rugsėjo 22 d. įvykęs Saulės mūšis, galutinai sunaikinęs Kalavijuočių ordiną. Mūšyje krito visi ordino broliai, o pats ordinas prisijungė prie Kryžiuočių ordino Prūsijoje. Kur jo vieta? Plačiai paplitusi versija, kad mūšis vyko Lietuvoje, į šiaurę nuo Šiaulių, Jauniūnų kaime, prie Mūšos ir Tautinio upių santakos. Kitos versijos: mūšis vykęs šalia Pamūšio kaimo, Pakruojo rajone ar net dabartinėje Latvijoje.

Už 5 km nuo piliakalnio yra Šiaulaičių kaimas, šalia kurio rasti pilkapiai, o už 3 km – Šiaulėnai, senas miestelis, pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas 1471 metais. Šie bei kiti požymiai leidžia teigti, jog Šiaulės kalno apylinkės gan intensyviai apgyvendintos buvo jau seniai.

KOKMANIŠKĖS KALNO APŽVALGOS BOKŠTAS

Geomorfologiniame žemėlapyje Kokmaniškės kalnas yra pavadintas keimu. Jo aukštis siekia apie 162 m virš jūros lygio. (Keimas geologams – tai ne žemaitiškas žodis kiemas, o smėlio kalnas, dažniausiai izometriškos, kupoliškos formos). Tokios kalvos – tai smėlio sankaupos

kontinentinio ledyno protirpoje ar vidinėje tuštumoje, kurios vėliau, ištirpus ledynui išliko smėlio kalvų pavidalu. Dažnai ant jų viršūnių slūgso moreninio priemolio kepurės, netgi rieduliai, rodantys, kad smėliui klostantis ledyno ertmėje, virš jos dar buvo ledyno skliautas prisotintas akmenų ir kitokių ledyno nešmenų. Norint tiksliau nustatyti Kokmaniškės kalno kilmę ir jo formavimosi istoriją, reikalingi gręžiniai, kiti tyrimai. Smėlio ruzgos gali papasakoti, ar kalvą sufomavo tekėjęs vanduo, ar ledyno ertmėje užsistovėjęs ledyno tirpsmo vanduo.

Žemaičių aukštuma ir jos pašlaitės – tai lyg ir lietuviškų keimų tėvynė. Jų tyrimai ateityje padės atskleisti dar daugelį neįmintų ledlaikių paslapčių.

BRIDVAIŠIO ŠALTINIS

Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos
Laboratorija
S. Konarskio 35, LT-03123 Vilnius, Lietuva
Tel: (8 5) 2139052

Atlikimo data: 2014-04-18

Registracijos Nr. 213-14

Užsakovas: LGT, Inžinerinės geologijos skyrius

Projektas: Geotopų tyrimai

Gręžinys (punktas): Bridvaišio šaltinis

Bandinio paėmimo data: 2014-04-09

VANDENS BENDROSIOS CHEMINĖS ANALIZĖS REZULTATAI

Nustatomo komponento pavadinimas	mg / l	mg-ekv / l	ekv.%	Analizės metodas
Ištirpusių mineralinių medžiagų suma	605			
Sausa liekana 180^{0}C	452			
Bendras kietumas		7,35		
Karbonatinis kietumas		5,00		
Nekarbonatinis kietumas		2,35		
Anijonai:				
Chloridai, Cl^-	16,77	0,47	5,79	LAND 63 – 2004
Sulfatai, SO_4^{2-}	98,30	2,05	25,25	1
Hidrokarbonatai, HCO_3^-	305,10	5,00	61,58	1
Nitritai, NO_2^-	< 0,02	0,00	0,00	LAND 39 – 2000
Nitratai, NO_3^-	37,49	0,60	7,39	LAND 65 – 2005
Katijonai:				
Natris, Na^+	10,61	0,46	5,86	LST ISO 9964 – 3
Kalis, K^+	1,54	0,04	0,51	LST ISO 9964 – 3
Kalcis, Ca^{2+}	114,81	5,73	72,99	LAND 68 – 2005
Magnis, Mg^{2+}	19,67	1,62	20,64	LAND 73 – 2005
Amoniakas, NH_4^+	0,03	0,00	0,00	LAND 38 – 2000
Kitos analitės:				
pH, pH vienetai 20^{0}C	7,43			LST EN ISO 10523 – 2008
Permanganatinis skaičius, mg O / l				1
Bendroji geležis, mg / l				LST ISO 6332 – 1995
Savitasis elektros laidis, µS/cm 20°C	696			LST EN 27888 – 1985

1. Unifikuoti nuotekų ir paviršinių vandenų kokybės tyrimo metodai. Vilnius, 1994.

Anijonų = 8,12 Katijonų = 7,85 Balansas = -0,27 (mg – ekv / l)

TYTUVĖNŲ BAŽNYČIOS IR VIENUOLYNO KOMPLEKSAS

Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų karalienės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblio architektūroje susiderina gotikos, renesanso ir baroko stiliai. Visi, kas jį pamato žavisi arkadomis, uždarais kiemais, freskų likučiais, senoviniais pastatais ir malonėmis garsėjančiu Švč. Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslu. Ko verta vienintelė Lietuvoje 227 metrų Arkadų galerija su Kryžiaus kelio stotimis su įmūrytomis žemėmis iš Jeruzalės arba šventoriuje esanti Kristaus Kančios koplyčia (lotyniškai Scala Cristi, o vietinių vadinama Gradusų koplyčia). Ne veltui ją apėjusiems popiežiai savo bulėmis keletą kartų buvo suteikę atlaidus.

Pagal vieną iš legendų mūrininkui Tomui Kasparui (prieš tai pastačiusiam Kretingos bažnyčią ir vienuolyną) susapnavus, kad toje vietoje prieš statybą ant kalno naktį siautėjęs stiprus vėjas neužgesino žvakės bei pasiūlius nesutariantiems vienuoliams statyti ją čia – ji iškilmingai tebestovi iki šiol. Prieš tai vienuoliai ginčijosi ar statyti ją už tvenkinio, ar toliau miške.

Žemaitijos kunigaikštystės žemės teisėjas, buvęs LDK didysis vėliavininkas Andrius Valavičius 1613 m. pakvietė į Tytuvėnus bernardinų vienuolius, bažnyčios ir vienuolyno statybai fundatorius skyrė žemės su dviem tvenkiniais, trimis ežerais ir 10 000 auksinų (auksinių zlotų). To amžiaus viduryje auksino vertė dėl infliacijos buvo apie 100 grašių, o už tokią sumą galėjai nusipirkti karvę arba Bibliją. Dabartinis, iki mūsų dienų išlikęs vienuolyno komplekso vaizdas galutinai suformuotas 1780 metais. Nesunaikino ansamblio ir nesenas 2012 m. siaubingas gaisras, sukėlęs įvairių kontroversiškų klausimų. Kaip nesunaikino ir praėję per miestelį du Pasauliniai karai, ankstesnis Švedų Tvanas bei per Šiaurės karą čia siautėję caro Petro I Didžiojo kariuomenės kazokai arba kalmukai, kurie ją suniokojo, išplėšė labai turtingą lobyną bei išsinešė Šv. Sakramentą.

Net garsiųjų baroko architektūros paminklų Pažaislio vienuolyno ar Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios Vilniuje pamatai išlieti gerokai vėliau nei Tytuvėnuose. Kai XIX a. bažnyčios skliautas įskilo, sunkus čerpių stogas buvo pakeistas skarda. Vienas iš bokštų buvo papuoštas dabar jau nebejžiūrimu Jelitos herbu (tą bokštą fundavo Pagryžuvio dvare gyvenęs Tendžiogalos seniūnas Simonas Ganiprovskis), o kitas bokštas buvo su Žemaitijos simboliu meška (sakoma, kad jį fundavo susidėję žemaičių bajorai). Nors bažnyčios grindys išklotos marmuru iš šaltosios Švedijos, bet visus sušildo jos grožis. Likimo ironija, bet Tytuvėnai daugiausiai magnatų ir valstybės vyrų matė per Žemaičių seniūno ir Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bei bažnyčios fundatoriaus A. Valavičiaus (apie 1570–1614 m.) laidotuves.

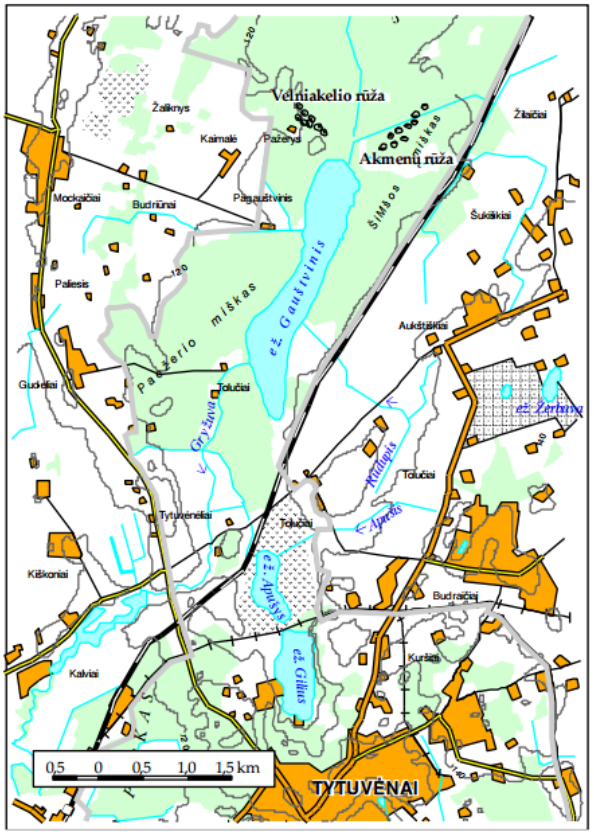

https://www.visitsiauliai, https://www.tytuvenubaznycia.lt

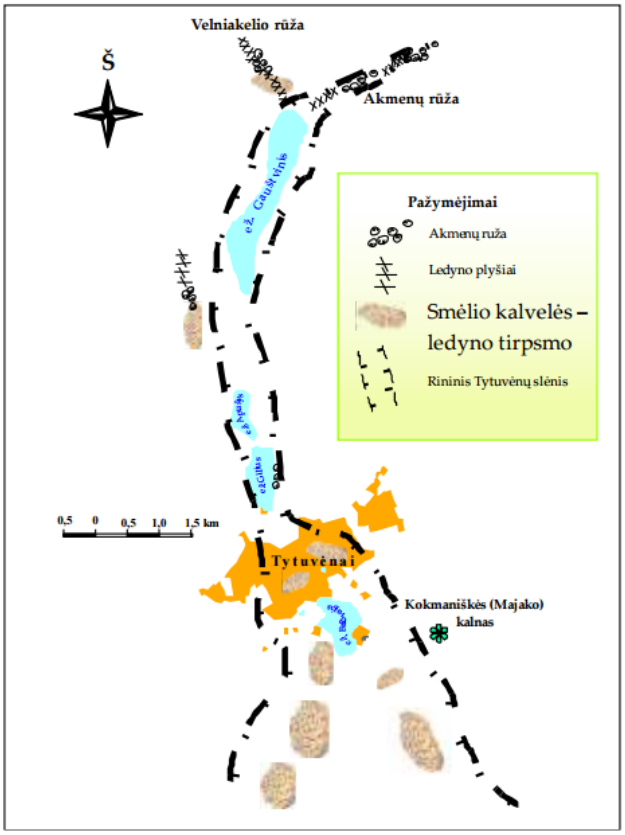
AKMENŲ RŪŽOS

I. Satkūnienės nuotr.

Akmenų ruožai, vadinami „akmenų rūža“ (dar kitaip Tučkinės) ir „velniakeliu“ (arba Paežerio rūža, Peleniaus rūža) (žr. žemėlapį) – valstybės saugomi gamtos paveldo geologiniai objektai.

Velniakelio rūžos atkarpa.

Akmenų ruožų geologinė istorija

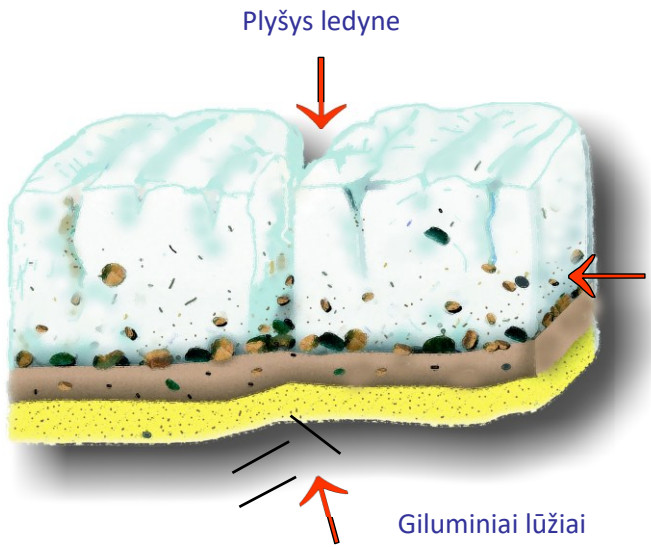
Geologiniu požiūriu akmenų ruožai – tai ledyninės kilmės forma, susidariusi ledyno plyšyje, į kurį buvo išslegiama dugninė morena (ledyno nešama medžiaga). Plyšiu tekėjęs ledyno tirpsmo vanduo išplovė smulkžemį, molį ir smėlį, palikdamas tik riedulius. Kad plyšiu tekėjo vandens srautai rodo akmenų ruožų galuose susiklostę vėduoklės pavidalo smėlio sankaupos išnašų kūgiai. Taigi akmenų ruožai žymi buvusius ledyno plyšius.

Viename iš Tytuvėnų parko akmenų ruožų prie kelio Tytuvėnai–Mockaičiai (Paežerių miške), pirmą kartą Lietuvoje ir Baltijos valstybėse Lietuvos geologijos tarnybos specialistai bendradarbiaudami su JAV mokslininkais 2003 metais atliko akmenų paviršiaus kosmogeninio datavimo tyrimus. Jų metu nustatyti berilio mineralo dešimtojo izotopo kiekiai, kurie rodo, kiek laiko riedulių paviršių veikia tiesioginis kosminis spinduliavimas. Kitaip tariant, šiuo metodu nustatoma prieš kiek laiko riedulius pateko į dienos šviesą arba kada ištirpo juos talpinęs ledas.

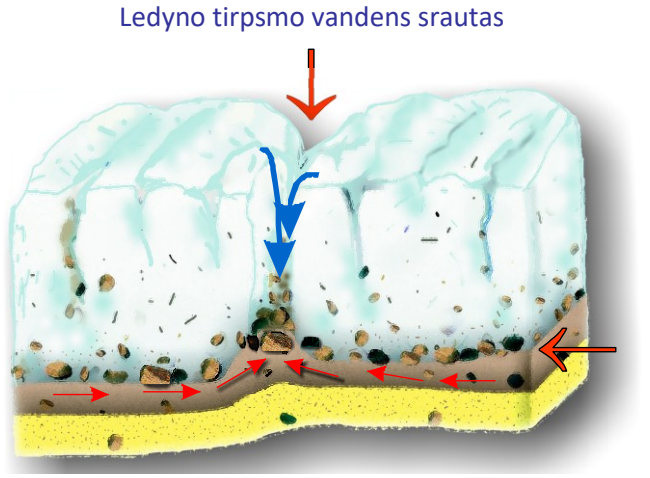
Šių tyrimų duomenys rodo, kad paskutinysis kontinentinis ledynas Tytuvėnų apylinkėse ištirpo prieš 10–14 tūkstančių metų.

Lietuvoje tokių akmenų ruožų aptikta labai nedaug, nemažai natūralių riedulynų sunaikinta, akmenys panaudoti statybai, skaldos gamybai.

Todėl akmenų rūžos turi unikalią pažintinę ir mokslinę vertę. Jų tyrimas padės atskleisti dar daugelį ledlaikių praeities paslapčių.

Ledyno nešama medžiaga: rieduliai, gargždas, smėlis ir molis. Ledynui tirpstant susikloja morena – įvairių dalelių nuo molio iki akmenų – suslėgtas mišinys, dar vadinamas moreniniu priemoliu ar priesmėliu.

Ledyno tirpsmo vandens srautas, tekantis išilgai plyšio, išplauna ir išneša smulkias daleles. Į plyšį sukrenta rieduliai, gargždas.

Dugninės morenos išslėgimas į plyšį.

Pagal J. Satkūną

Velniakelio rūža

Sin. *Velniakelis, Paežerio rūža, Peleniaus rūža*. Ši rūža yra Užpelkių botanininiame-zoologiniame draustinyje, Tytuvėnų regiononiame parke. Teritorijos savininkai J. Baranauskas ir E. Pelenienė. Tai Valstybės saugomas gamtos paveldo objektas.

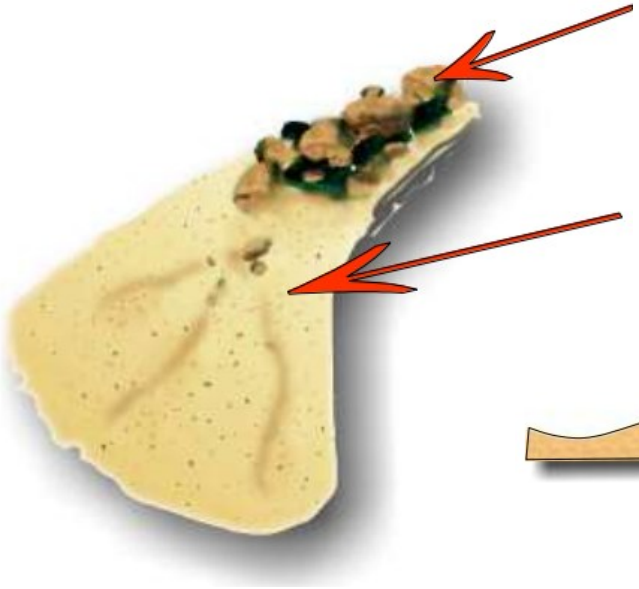
Labai riedulingas taisyklingos pylimo formos pylimas, kurio pietiniame gale yra smėlingas išnašų kūgis. Akmenų tankis vietomis siekia iki 15–20 riedulių 16 kvadratinių (4 x 4 m) metrų plote. Rūžos ilgis – 350 m, plotas – 0,1 ha, aukštis – 1–1,5 m.

Velniakelio rūža.

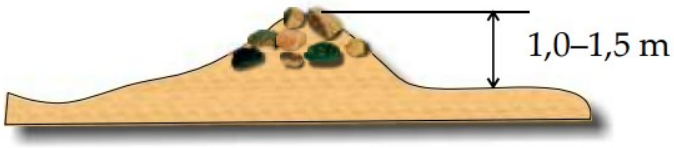
Riedulių petrografinė sudėtis detaliai netyrinėta, tačiau yra būdinga paskutiniojo apledėjimo metu iš Skandinavijos ledyno atstumtų eratinių riedulių kompleksui – vyrauja magminės kilmės uolienos – įvairios sudėties granitai. „Velniakelio“ pietiniame gale plytintis smėlingas išnašų kūgis liudija, kad šioje vietoje iš ledyno plyšio ištekėjo tirpsmo vandens srautai, kurie ir išplovė Velniakelio akmenis.

Akmenų ruožų, ežerų dubenų ir smėlio kalvelių formavimasis

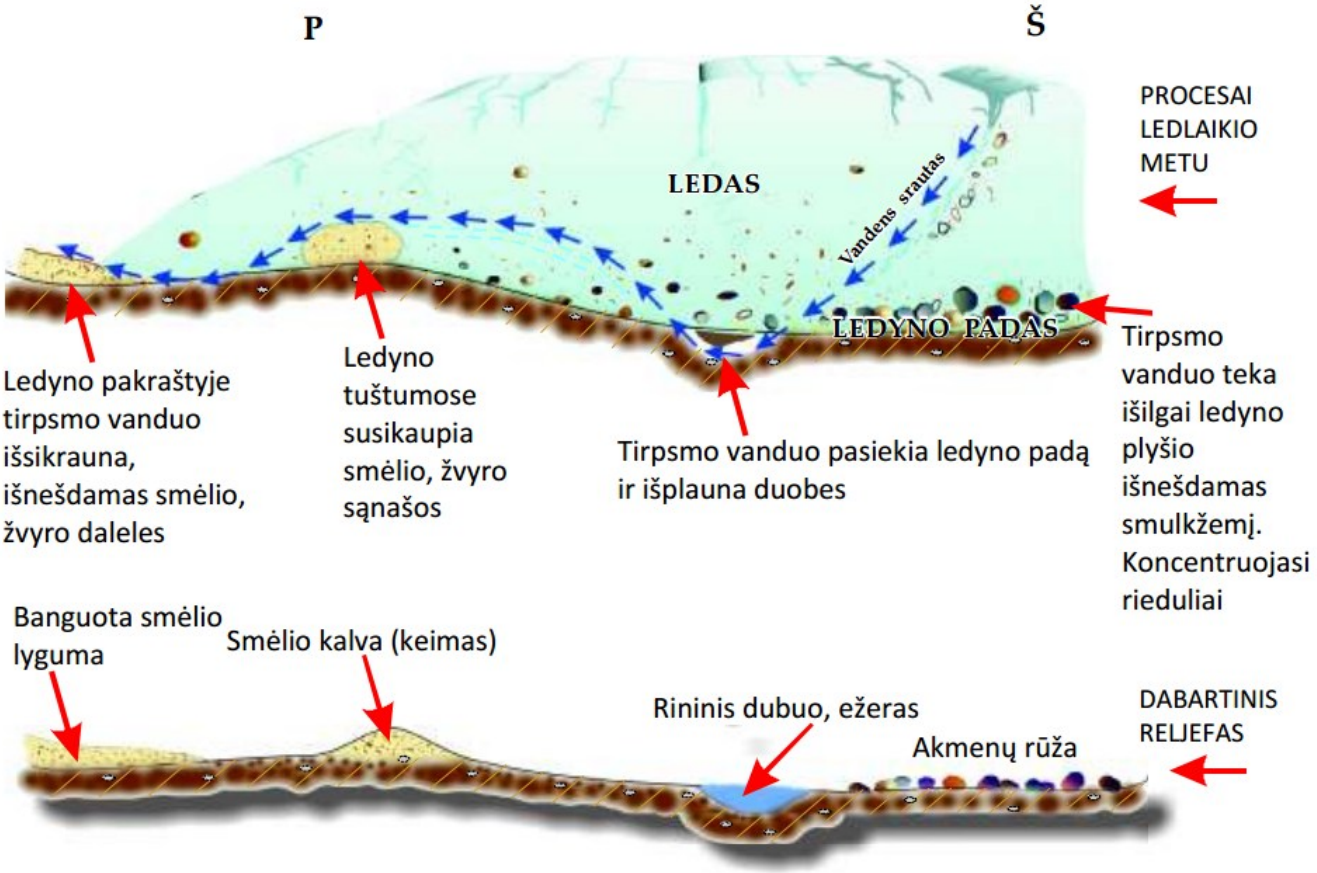

Dabartinis rūžos vaizdas plane – akmenų juosta žyminti buvusį ledyno plyšį.

„Smėlio vėduoklė“ – išnašų kūgis, žymintis vietą, kur „išsikrovė“ vandens srautas, tekėjęs išilgai ledyno plyšio. Būdingas išnašų kūgis, matomas „Velniakelio“ rūžos pietiniame gale.

Velniakelio rūžos profilis

Tučkinės akmenų rūža

Tučkinės rūža yra Užpelkių botanininiame-zoologiniame draustinyje, Tytuvėnų regioniniame parke. Tai Valstybės saugomas gamtos paveldo objektas.

Vyrauja magminės kilmės uolienos – įvairios sudėties granitai. Akmenų rūža driekiasi terasos šlaitu, akmenų tankis vietomis siekia net iki 30 riedulių 16 kvadratinių (4 x 4 m) metrų plote. Ilgis – 1650 m, plotas – 0,66 ha, aukštis – 1–2 m, plotis 2–22 m. Akmenų rūža driekiasi terasos šlaitu, kurio aukštis 1–2 metrai. Tai labai specifinė morfologinė ypatybė, lyginant jį su kitais akmenų ruožais Tytuvėnų regioniniame parke, kurie turi daugiau ar mažiau aiškaus pylimo pavidalą. Ši „Akmenų rūžos“ ypatybė, matyt paaiškinama tuo, jog paskutinėje ledyno tirpimo stadijoje į rytus nuo „Akmenų rūžos” telkšojo patvenktinis prieledyninis ežeras. O į vakarus nuo „Akmenų rūžos” tuo pat metu tūnojo betirpstantis ledyno blokas, buvęs šio ežero krantu. Patvenktiniame ežere klostėsi smėlis, aleuritas ir todėl šioje vietoje dabar čia plyti terasa, o jos šlaitas sutampa su Akmenų rūža. Ledyno guolio vietoje liko Užpelkių miško pažemėjimas. Tačiau tiek pietiniame, tiek ir šiauriniame Akmenų rūžos galuose aiškai matyti, kad akmenų rūža yra pylimo pavidalo.

J. Satkūno nuotr.

Tautosakinės, kraštotyrinės, istorinės žinios apie šiuos akmenų ruožus

Yra legenda. „Gyveno Tytuvėnų dvare šlėkta Tvardauskis. Jis pardavė velniams sielą – už tai Tvardauskis jiems įsakė nutiesti akmenų kelią nuo Tytuvėnų iki Pašiaušės dvaro. Velniai, norėdami turėti jo dūšią, nešė akmenis miškais, paežerėmis, Šimšos pakrante. Kelias sutartu laiku buvo nutiestas. Pagriebė tada velniai Tvardauskį ir nešėsi pragaran. O dvarponis ėmė šauktis šventos Marijos pagalbos. Velniai lyg nuplikyti metė Tvardauskį... Šis krito, krito, nukrito ant Mėnulio delčios rago ir pakibo.

Sakoma, kad žmonės tą akmenų ruožą ir ėmė vadinti Velniakeliu. O ir dabar tie, kurių akys geros, per pilnatį mato Tvardauskio šešėlį, kabantį ant mėnulio”.

Literatūros šaltinis:

Satkūnas J. Tytuvėnų regioninio parko geologijos ir geomorfologijos įdomybės = Tytuvėnai Regional Park – Geological and Geomorphological Sights // Geologijos akiračiai. – 2006. – Nr. 1. – P. 51–557: iliustr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 55.

NUOŠLIAUŽOS KELYJE TYTUVĖNAI–KELMĖ

V. Mikulėno nuotraukos

PAGRYŽUVIO PILIAKALNIS

Pagryžuvio piliakalnis su gyvenviete (dar vadinamas *Kalvinų kalnu, Pilies kalnu*) įrengtas Gryžuvos kairiajame krante esančiame aukštumos kyšulyje. Iš šiaurės, šiaurės vakarų ir rytų jį juosia Gryžuvos upė ir jos slėnis. Iš pietų prieina gretima aukštuma. Šlaitai statūs, 12–13 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo ovalo formos, pailga šiaurės-pietų kryptimi, 11 m pločio, 18 m ilgio (buvo apvali). Aikštelės rytinė dalis ir šiaurinis šlaitas nuplauti Gryžuvos. Piliakalnis apaugęs lapuočiais, pomiškis iškirstas, aikštelė dirvonuoja. Pietvakarinėje piliakalnio papėdėje 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu – II tūkstantmečio pradžia.

Padavimas byloja, o žmonės pasakoja, kad ant kalno buvusi pastatyta kalvinų bažnytėlė, kuri dėl nežinomų priežasčių buvusi užkeikta ir nugramzdinta. Jų manymu, pakilesnioji pietų kalno dalis gaubia bažnytėlės bokštą. Kalno viduje neva esama gyventojų, nes retkarčiais girdėti keistų dejavimų.

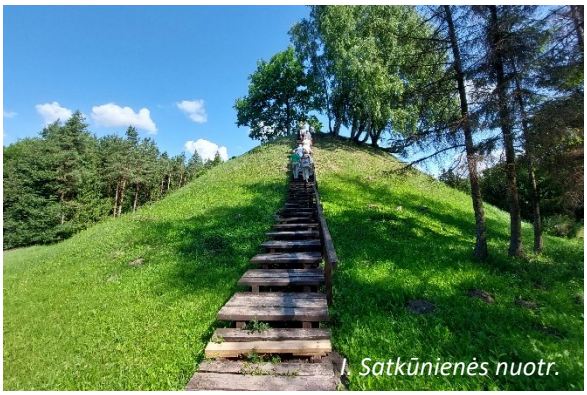

Pagryzuvio piliakalnio 3D modelis (https://lietuvai.lt/wiki/Pagry%C5%BEuvio_piliakalnis)

KUBILIŲ PILIAKALNIS

Piliakalnis (*Birutkalnis*) įrengtas kranto kyšulyje, Dubysos kairiajame ir Gryžuvos dešiniajame krantuose, ties upių santaka. Aikštelė keturkampė, pailga P-Š kryptimi, 78 x 43 m dydžio, apjuosta iki 1 m aukščio, 15 m pločio pylimu. Dviem metrais žemiau jos ŠV kampo yra 0,5 m pločio terasa, dar 2 m žemiau – antra 12 m pločio terasa. Šlaitai statūs, iki 24 m aukščio. Piliakalnis apardytas arimų, pirmoji terasa – apkasų, pietinis šlaitas – į jį įsirėžusio kelio. Dirvonuoja, šlaitai apaugę lapuočiais, kurie gerokai prakirsti. Piliakalnis minimas ir Papušynio vardu. V papėdėje 0,5 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia.

Piliakalnis – didžiausias rajone, jo plotas apie 16 675 kv.m.
https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/kubiliu-piliakalnis/2650

I. Satkūnienės nuotr.

FONTANUOJANTIS POŽEMINIO VANDENS GRĘŽINYS PRIE GRYŽUVOS UPĖS ŽIOČIŲ

V. Mikulėno nuotr.

KELMĖS DVARAS

Kelmės dvaro teritorija pradėjo formuotis XV a. Tada Kelmė buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras. XV a. pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras dvarą padovanojo Jonui Kontautui. 1591 m. dvaras atiteko Gruževskiams. Gruževskių šeimai priklausę rūmai pastatyti apie 1780 m. Nepakito išplanavimo struktūra, pagrindinių pastatų ir kelių išdėstymas, parko ir sodo vieta. 1892 m. architektas F. Lemanas parengė Kelmės dvaro rūmų projektą, o 1898 m. sukurtas parko įrengimo projektas. Tai buvo paskutiniai stambiausi rekonstrukcijos darbai, kurie galutinai suformavo dvaro periodo ansamblio visumą.

Buvusi Kelmės dvaro sodyba – vertingas Lietuvos architektūros ir istorijos paminklas. Tai retas Lietuvoje barokinio stiliaus provincijos dvaras. Kelmės dvaro sodyba atspindi raiškiausius dvarų architektūros, statybos, parkų, dailės bei ūkininkavimo raidos bruožus. Tai didelė brandžios kompozicijos sodyba, kurioje gausu autentiškų pastatų, želdinių ir vandens telkinių.

Kelmės dvaro sodybos bibliotekoje buvo apie 5000 tomų knygų, vertingų rankraščių, retų spaudinių įvairiomis kalbomis. Dvare buvo daug unikalių numizmatikos kolekcijų. Vertingiausia iš jų – monetų kolekcija su romėnų monetomis.

https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/kelmes-dvaro-sodyba/1768

Kelmės dvarui teko istorinis vaidmuo – 1831 m. čia prasidėjo pirmasis sukilimas Lietuvoje prieš carinę Rusiją. Puolime nuo Kelmės ir Nemakščių pusės dalyvavo Juliaus Gruževskio vadovaujami sukilėliai. Julius Gruževskis savo lėšomis sudarė Pirmąjį ulonų pulką, kurio sudėtyje buvo 400 dalgininkų bei 50 raitelių. Vėliau Julius Gruževskis įėjo į Raseinių sukilėlių laikinąją apskrities vyriausybę. Po sukilimo numalšinimo dvarininkas emigravo į Prancūziją, vėliau apsigyveno Šveicarijoje, Ženevoje.

1940 m. paskutinės dvaro savininkės Gabrielė Gruževskienė su dukromis Sofija ir Adolfina buvo išvarytos iš dvaro, vėliau ištremtos į Sibirą. Vokiečių okupacijos metais Kelmės dvare gyveno baronas fon Haren, pokario metais čia buvo įsikūrusi mokykla, vėliau Paukštininkystės tarybinio ūkio centras, kuris išlaikė ir dvaro pastate buvusį nedidelį visuomeninį muziejų, 1990 m. davusį pradžią dabartiniam Kelmės krašto muziejui.

KRIAUČIAUS AKMUO

Kriaučiaus akmuo, *Vileikių akmuo*, riedulys Kelmės rajono savivaldybės teritorijoje, Vileikių kaime. Geologinis gamtos paveldo objektas, gamtos paminklas (2000). Ilgis – 7,84 m, plotis – 7,65 m, aukštis – daugiau kaip 4 m, didžiausia horizontali apimtis 23,2 metro. Akmens svoris – 356 tonos. Trečias pagal dydį riedulys Lietuvoje. Pagal petrologinę sudėtį Kriaučiaus akmuo – biotitinis granatinis granitogneisas. Atvilktas kontinentinių ledynų iš Fenoskandijos. Gulėjo Vileikių kaimo gyventojo (siuvėjo) Petro Jasulaičio žemėje (buvo matoma tik jo viršutinė dalis). 1974 atkastas melioratorių, vėliau (1989 04 14) perstumtas į aukštesnę vietą – priemolingą kalvą

V. Mikulėno nuotr.

(absoliutusis aukštis apie 157 metrai). 1990 Kriaučiaus akmenį aprašė A. Linčius.

DIDYSIS JOHAMPOLIO AKMUO

Saugomas gamtos paveldo objektas. 1964 m. Didysis akmuo paskelbtas geologiniu gamtos paminklu. Akmuo stūkso plyname lauke, nuo žemės paviršiaus pakilęs apie 1 m, yra atskilusių nuolaužų.

Riedulio matmenys: aukštis 1,38 m, ilgis 5,35 m, plotis 5,12 m, perimetras 17,56 m.

Riedulio uolienas sudaro amfibolinis, biotitinis granitas (rapakivis).

https://stvk.lt/

V. PUTVINSKIS-PŪTVIS – LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS ĮKŪRĖJAS

V. Putvinskis-Pūtvis Kelmės krašto muziejaus rinkinių nuotr.

Bajoras, dvarininkas, visuomenės ir kultūros veikėjas, rašytojas, knygnešys, žuvininkystės pradininkas Lietuvoje, vienas iš Lietuvos šaulių sąjungos kūrėjų: išties platus spektras veiklų tilpo vienos asmenybės – Vlado Putvinskio-Pūtvio – gyvenime. Jo iškeltos idėjos aktualios bei gyvos ir šiandien.

Vlado Putvinskio (1873–1929) suformuluotos pagrindinės šauliškosios ideologijos šaknys gimė Kelmės krašte, Graužikų dvare.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę ir lapkričio 3 d. Vokietijoje kilusios revoliucijos banga pasiekė Lietuvoje esančios vokiečių okupacinės kariuomenės gretas. Vokiečių kareivių dezertyrų grupės, ieškodamos sau maisto ir kito gėrio, ėmė plėšti Lietuvos ūkininkus. Lietuvoje buvo ir savų plėšikų gaujos. 1918 m. balandžio mėn. į Lietuvą iš tremties Novočerkaske sugrįžo Vladas Putvinskis, kuris tik grįžęs organizavo vietos savivaldą. Supirkęs iš vokiečių ginklų, iš savo dvarų darbininkų įsteigė savisaugos būrius, kurie budėjo pakelėse ir Kelmės krašto prieigose, o reikalui esant ir duodavo ginkluotą atkirtį užpuolikams. Tuo nesaugiu Lietuvai metu V. Putvinskiui ir subrendo mintis įsteigti karinę civilių žmonių organizaciją, kuri galėtų rūpintis krašto ir žmonių saugumu.

1919 m. vasario mėn. V. Putvinskis buvo paskirtas Lietuvos tiekimo ir maitinimo ministerijos bendrųjų reikalų departamento direktoriumi ir išvyko į Kauną. Tuo metu Lietuvoje vyko aršios Nepriklausomybės kovos – bolševikai buvo užgrobę didžiąją dalį Lietuvos, iš pietų į Lietuvą brovėsi lenkų legionieriai, nuo šiaurės grėsė bermontininkai. Birželio 27 d. V. Putvinskis įstojo į Mato Šalčiaus steigiamą „Plieno batalioną“, kuris ir tapo Lietuvos šaulių sąjungos pradmeniu.

Pirminiuose Šaulių sąjungos dokumentuose ir buvo akcentuojama, kad tai – pusiau karinė, pusiau civilinė (visuomeninė) organizacija. Nuo pat Sąjungos įkūrimo iki savo mirties V. Putvinskis siekė sušaulinti Lietuvą.

„Gink Lietuvos nepriklausomybę ir lietuviškąją žemę; švieskis ir šviesk; stiprink valią ir kūną; būk drausmingas ir mandagus; gerbk ginklą; būk teisus ir teisingas; tesėk žodį; būk budrus; saugok valstybės turtą; brangink šaulio vardą ir Lietuvos garbę“, – tokius priesakus arba įsakymus šauliams paliko pilietiškumą Lietuvoje budinęs Šaulių sąjungos idėjinis lyderis.

Pagal https://www.voruta.lt, https://sekunde.lt

UŽRAŠAMS